

Bilmece

Çoğunlukla cevabı içerisinde saklı bulunan ve düşünceyi geliştirmek amacıyla çeşitli şekillerde türetilen sözlere bilmece denir.

- Bilmece, Anadolu'da "asal, elçim, masal, metal, mat, tapmaca, bilmeli, fıcık" gibi isimlerle de adlandırılır.
- Bilmeceler; içerikleri açısından alfabenin belli harflerinin bulunmasını içeren bilmeceler, insan vücudunun farklı yerlerini gizleyerek bulmaya çalışan bilmeceler, soyut bir kavramı tanımlayan bilmeceler şeklinde gruplandırılır. Bilmeceler, yüzyıllar boyu nesilden nesile, dilden dile aktarılarak günümüze gelmiştir.

Bilmece Türünün Özellikleri

- Bilmeceler, kalıplaşmış sözlerden oluşan anonim sözlü halk edebiyatı ürünüdür.
- Eşya, insan, hayvan, doğa, bitki, inanışla ilgili bilgilerin üstü kapalı bir şekilde anlatılması ve bu anlatılanın cevabına ulaşmak için oluşturulan sözlerdir.
- Daha çok doğa olaylarına dayanır.
- Bilmeceler, hoşça vakit geçirmek amacıyla oluşturulmuşlardır.
- Bilmeceler, hoşça vakit geçirme aracı yanında insanların düş güçlerini, görgülerini sinama amacıyla da kullanılır.
- Bilmeceler, bazı toplumlarda hep birlikte türkü söyler gibi bir işte çalışma esnasında motivasyonu arttırıcı bir araç olarak da başvuru bir türdür.
- Bilmeceler, bazı toplumlarda kişilerin zekâ düzeylerini ölçme amaçlı sınav soruları yerine kullanılır.
- Bilmeceler, çok eski zamanlarda, savaşlarda savaşmadan bilen tarafın kazandığı bir bilgi yarışması olarak da işlev görür.
- Bilmeceler, eski zamanlarda zekâ savaşları için başvuru bir tür iken zamanla eğlence şeklini alır.
- Hem düzyazı hem de şiir şeklinde karşımıza çıkar. Nesirli bilmeceler az sayıda olup nazımlı bilmecelerin parçalanmasından

oluşur. Nazımlı bilmeceler de iki ya da dört dizeden oluşur.

- Az da olsa üç, beş ve daha çok dizelerden oluşan bilmeceler de vardır.
- Uyak düzeni iki dizeli olanlarda "aa", üç dizeli olanlarda "aaa" dört dizeli olanlarda "aaba" şeklindedir.
- Dizeler şeklinde oluşan bilmecelerin sonunda uyak bulunur.
- Bilmece söyleme geleneği teknolojiyle birlikte eğlence araçlarının çoğalmasıyla eski işlevini yitirmişse de yer yer bazı yerlerde bu gelenek yaşatılmaktadır.

Bilmece Türü ile İlgili Örnekler

Arşın ayaklı, burma bıyıklı (tavşan)

Altı demir üstü demir
İçinde bir zalim emir (tüfek)
Az gitti, uz gitti,
Dere tepe düz gitti,
Altı ay bir güz gitti;
Uyanınca hep bitti. (rüya)

Ben giderim,
O gider
Güneşte beni izler. (gölge)

Bir çuval cevizim var,
Sayarım tükenmez. (yıldız)

Buradan attım iğneyi
Dolaştı geldi dünyayı (gönül)

Çam ağacını oyarlar
İçine nağme koyarlar
Ağlama tintonum ağlama
Şimdi kulağını burarlar (saz)
Çın-çınlı hamam,
Kubbesi tamam,
Bir gelin aldım,
Babası imam. (saat)

Dokuz ay zindanda yatar
Altı ayda zil çalar oynar. (bebek)

Gitti gelmez
Geldi gitmez (gençlik-ihtiyarlık)

Gökten bir karpuz indirmişler
On iki dilime bölmüşler
On birini yemişler
Birine haram demişler. (yıl, 12 ay, 11 ay,
ramazan ayı)
El eker dil biçer. (yazı)

Et et içinde
Et fit içinde
Dünya dümeni
Onun içinde (akıl)

Kaş ile gözden yakın
Söylenen sözden yakın (ecel)
Köprüden gölgesiz geçer. (ses)

Kuyruğu var
Canlı değil
Konuşur
Ama insan değil
Camı var
Ama pencere değil (televizyon)

Koyu Ufacık mermer taşı,
İçinde beyler aşısı,
Pişirirsen aş olur,
Pişirmezsene kuş olur. (yumurta)

Küçücük fıncık,
İçi dolu turşucuk. (limon)

Mavi atlas,
Arşın yetmez,
Makas kesmez,
Terzi biçmez. (gökyüzü)

Uzun yoldan kuş gelir
Ne söylese hoş gelir. (mektup)
On ay yatar,
İki ay kalkar;
Feneri yakar,
Etrafa bakar. (ateş böceği)

Özü tatlı,
Sözü tatlı,
Candan daha değerli (anne)

Dağdan gelir taştan gelir
Bir azılı kaplan gelir (sel)
Denizin ortasında ne var? (n harfi)

Yedi delikli tokmak bunu bilmeyen ahmak (baş,
2 göz, 2 burun deliği, 2 kulak)

Çarşıda olmaz
Mendile konmaz
Ondan tatlı bir şey olmaz (uyku)

Sıcak evin direği
Tıp tıp eder yüreği (baba)

Sırtında geçer maşası
Onun hiç olmaz paşası (çingene)

Şıpıl şıpıl sudan geçtim
Şıptısını duymadım
Yeşil çimen üstünde kumaş biçtim
Kırpıntısını bulmadım (rüya)
Sıra sıra odalar,
Birbirini kovalar. (tren)

Pazardan aldım
Bir tane
Eve geldim
Bin tane. (nar)

Yarım kaşık,
Duvara yapışık (kulak)

Yer altında yelpaze,
Abanını endaze,
Ananını pek taze (enginar)

Kaynak: Edebiyatokulu.org

Bulmaca:

Oyuncuların zeka, mantık, dikkat ve hafıza gibi zihinsel yeteneklerini kullanarak çözdükleri yazılı, sözlü veya mekanik formatlardaki problemlerden oluşan genellikle tek kişilik oyun.

Türkçede zeka oyunu kavramı da sıklıkla zeka ve mantığa dayalı bulmacaları tanımlamak için kullanılır.

Bulmaca: Gazete ve dergilerde yer alan, türlü biçimlerde olmakla birlikte genellikle çapraz biçimli yaygın olan, bulunması istenilen şeyi düşündürerek, aratarak buldurmayı amaçlayan bir sözcük bulma ve bilgi yoklama oyunu.

Atasözü nedir?

Uzun deneyimler ve gözlemler sonucu oluşmuş, yol gösterici, genel kural biçiminde kalıplaşan, toplumca benimsenen ve anonim bir nitelik taşıyan özlü sözlerdir.

Atasözlerinin Özellikleri

1. Kısalık ve özlülük: Uzun uzun konuşarak, ya da sayfalarca yazarak anlatmak zorunda kaldığınız bir düşünceyi üç beş kelimelik bir atasözü ile daha etkili söyleyebiliriz.

Örnek

Aç ayı oynamaz.
Su yatağını bulur.
Baş kes, yaş kesme.
Boğaz kırk boğumdur.
Çivi çiviye söker.

2. Tarafsızlık: Sosyal olguların nedenleri-ni, uzun bir deneme ve gözleme dayanarak, taraf tutmadan bildirme. Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer.

Örnek

Sütten ağzı yanan ayrıntı üfleyerek içer.

3. Genelleştirme: Herhangi bir olaydan çı-kan sonucu ya da ibret dersini toplumun tüm bireylerini ilgilendirecek bir yargıya bağlama.

Örnek

Ağlarsa anam ağlar, kalanı yalan ağlar.
Gönül sırça bir köşktür, kırılırsa yapılmaz.

4. Sürekli Gözlem: Tabiat olaylarını sürekli izleyerek, nasıl oluştuklarını ne gibi sonuçlar verdiklerini bildirir.

Örnek

"Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır."

5. Ders ve Öğüt verme: Kimi sözlerle doğrudan doğruya, kimi sözlerle anımsatma yoluyla ders ve öğüt verme.

Örnek

Ağlamayan çocuğa meme vermezler.
Ayağını yorganına göre uzat.

6. Kılavuzluk, yol göstericilik: Halk kültürümüzün oluşturduğu bilgece düşünceler ve haya-tı değerlendirilte kendine özgü yorumlar getirme.

Örnek

Taşıma su ile değirmen dönmez.
Korkunun acele faydası yoktur.

7. Gelenek ve görenekleri yansıtırma:

Atasözleri, milletimizin manevi yapısına, gelenek ve kültürüne dair bilgileri ortaya koyar.

Örnek

Bir fincan kahvenin kırk yıl hatan vardır.
Kızını dövmeyen dizini döver.
Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer."

8. Halk inanışları: Atasözlerinin içerisinde, bugün bazıları batıl sayılan; fakat kökeni Şamanizm'e kadar dayanan çeşitli halk inanışlarına, halk hekimliğine ait bilgiler ve deneyimler bulunabilir.

Örnek

Ananın bahtı kızına.
Akacak kan damarda durmaz.

9. Gerçekçilik: Atasözleri, kişileri yanıltmayı hiçbir zaman amaçlamaz. Her zaman kişileri doğru olanı yapmaya yönlendirir.

Örnek

Dost ile ye, iç; alışveriş etme.
Bugünün işini yarına bırakma.

10. Eleştiri, yergi, alay: Toplumun aksayan yönlerini, insanların dışladığı kişilik tiplerini veya milletimizin nükte gücüyle ortaya koyduğu bir yergi atasözlerinin konusu olabilir.

Örnek

Balık baştan kokar.
Dost ile ye, iç, alışveriş etme.
Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.
Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.

11. Mecazlı anlatım: Her ne kadar gerçek bir deneyimi veya yaşantıyı ifade etse de, kullanılan sözcükler mecazlı anlatımın örneği olabilir.

Örnek

Terzi kendi söküğünü dikemez . ("İnsanlar başkalarına yaptıkları hizmetleri kendilerine yapamazlar." anlamını taşır. Bu atasözünün terziyle, sökükle bir ilgisi yoktur.)

12. Sanatlı anlatım: Atasözleri, içerisinde mecaz, teşbih, hüsn-i talil gibi bir veya birden çok söz sanatını barındırabilir.

Örnek

Bol bol yiyen bel bel bakar.(cinas)
Her taş baş yarmaz. (seci)
Ağız yer, yüz utanır.(mürsel mecaz)
Güvenme varlığa, düşersin darlığa. (tezat)
Üzüm üzüme baka baka kararır. (Hüsnütâlil)

Atasözlerine Örnekler

Aça dokuz yorgan örtmüşler, yine uyuyamamış.
(Aç olan kimse, ne türlü rahatlık sağlanırsa sağlansın, dinlendirilemez; uyuyamaz. Bir gerekseme içinde bulunan kimse, ancak onun giderilmesiyle rahata kavuşturulabilir.)

Acar tazı çullu da belli olur, çulsuz da."
(Değerli kişi, gösterişi, giyim kuşamı olmasa da değerinden bir şey yitirmez; nerede olsa tanınır.)

Çağrılmayan yere çörekçi ile börekçi gider"
(Çağrılmadığın yere gitme. Sen çörekçi yada börekçi misin ki satış yapacakmış gibi şu kapıya, bu kapıya çağrılmadan gidesin?)

Eğilen baş kesilmez.

(Bize teslim olan, hatasını anlayıp af dileyen, bize sığınan kişi bağışlanmalıdır. Bu davranış Türk-İslâm geleneğinin önemli bir kuralıdır.)

Gafile kelâm, nafil kelâm.

(Çevresindeki gerçekleri görmeyen, sezmeyen, bilgisiz, dalgın kimseye ne söylene kâr etmez. O, bildiği gibi hareket eder. Dolayısıyla ona söylenecek her söz boşa gider.)

Deyim Nedir?

Belli bir durumu, belli bir kavramı göstermek için kullanılan öz anlamından az çok ayrı bir anlam taşıyan, kalıplaşmış, halkın ortak dil ürünü olan sözlere deyim denir.

Deyimler, hem yazılarımıza hem de konuşmalarımıza derinlik katar. Anlattıklarımızı ilgi çekici hâle getirir. Birkaç cümleyle anlatabileceğimiz bir durumu iki üç sözcükten oluşan bir deyimle anlatabiliriz. Böylece kısa ve özlü anlatım sağlamış oluruz.

sırt: Boyundan bele kadarki bölüm
yer: Bir şeyin kapladığı boşluk, mekan.
gelmek: ulaşmak, varmak.

Sırtı yere gelmemek: Güçlü olmak, sarsılmamak, yerinden düşürülememek.

Deyimlerin Özellikleri**1. Deyimler kalıplaşmış sözcüklerdir.**

Deyimlerde bulunan sözcüklerin yerine eş anlamlıları bile getirilemez. Sözcüklerin yerleri değiştirilemez. Bu şekilde bir kullanım anlatım bozukluğuna yol açar.

Örnek

"Başını taştan taşa vurmak" deyimini "kafasını taştan taşa vurmak" biçiminde söylenemez.

"Tut kelin perçeminden" deyimini "kelin perçeminden tut" biçiminde kullanılamaz.

2. Deyimler şahsa ve zamana göre çekimlenebilir.**Örnek**

Ödevimi yapınca öğretmenün gözüne girdim.
(Ben)

Ödevimizi yapınca öğretmenün gözüne girdik.
(Biz)

3. Deyimler genellikle mecaz anlamlıdır.**Örnek**

Küplere binmek: Sinirlenmek (Küpün üzerine oturmak anlamında değildir.)

Derdini dökmek: Çekilen sıkıntıların bir bir anlatılması

Ayağının tozuyla: Gelir gelmez
 Burun kıvrırmak: Beğenmemek
 Sinekten yağ çıkarmak: Olamayacak yerden çıkar sağlamaya çalışmak
 Ağzı açık ayran delisi: Aptal aptal bakan avanak

4. Bazı deyimlerin gerçek anlamları da vardır.

Örnek

- Çoğu gitti azı kaldı: Yapılmakta olan işin en önemli, en zor bölümü bitti.
- İyi gün dostu olmak: Sadece iyi günlerde görünmek.
- Kimi kimsesi olmamak: Yakını, eşi, dostu bulunmamak.
- Yükte hafif pahada ağır: Taşınması kolay olan aynı zamanda kıymetli olan şey

5. Deyimler bir kavramı ya da bir durumu anlatmak için kullanılır. Ders verme amacı taşımaz.

Örnek

"Burun kıvrırmak" deyimini, beğenmeyip küçümsemek anlamını içermektedir. Herhangi bir ders verme amacı taşımamaktadır.

6. Deyimler sözcük grubu ya da cümle şeklinde bulunabilir.

Örnek

Ağzı kulaklarına varmak (sözcük grubu)
 İğne atsan yere düşmez (cümle)
 İçi içine sığmamak (sözcük grubu)
 Ne tadı var ne tuzu (cümle)

Deyimlere Örnekler

Adamdan saymak: Değer vermek, saygı duymak
 Ağzı laf yapmak: Güzel ve ikna edici konuşmak
 Ağızdan düşürmemek: Sürekli bir şeyden bahsetmek

Kafadan atmak: Bir konuda bilgi sahibi olmadan konuşmak
 Kara gün dostu: Sıkıntılı ve kötü günlerde yanında olan dost
 Kazan kaldırmak: Yöneticilere topluca karşı çıkmak

Kesenin ağzını açmak: Fazladan para harcamaya başlamak
 Notunu vermek: Kişi hakkında kanaate varmak, kişinin huylarını çözmek

Yağlı müşteri: Çokça alışveriş yapan, parası çok kişi
 Yakayı sıyırmak: Bir şeyden, bir durumdan kurtulmak
 Yılan hikayesi: Çözümü olmamak, işlerin karışık olması
 Yüzünü gören cennetlik: Uzun bir süre ortalıkta gözükmeyen kişi
 Beş parasız: Zengin olmamak, varlıklı olmayan kişi

Atasözleri ve Deyimler Arasındaki Ortak Özellikler

- Çok eski zamanlardan günümüze ulaştıkları için kimin tarafından söylendikleri belli değildir.
- Kısa ve özlü sözlerdir. Yani az sözcükle çok şey anlatırlar.
- Kalıplaşmış sözlerdir. Herhangi bir değişikliğe uğramazlar.
- Genellikle mecaz anlam taşırlar.

Atasözleri ve Deyimler Arasındaki Farklar

- Deyimler kavram ve durum bildirirler; atasözleri ise bir yargı ifade ederler.
- Deyimlerin mecazlı anlamı vardır; atasözlerinde bu şart değildir.
- Deyimlerde kesin hüküm, öğüt, yol göstericilik yoktur. Bu yüzden genel kural oluşturmazlar. Atasözleri ise kesin bir yargı bildirirler.
- Deyimlerin öyküsü, efsanesi ve kaynağı genellikle vardır; atasözleri anonimdir, söyleyenleri belli değildir.
- Deyimleri anlatım kalıbı olarak görebiliriz, atasözleri ise tek başlarına bir cümledir.

Kaynak: BaşarıSıralamaları.com

Atasözü ve Deyimlerin Ortaya Çıkış Hikayeleri

Günlük hayatta halk arasında sıklıkla kullanılan atasözleri ve deyimler, anonim olarak yüzyıllar boyunca söylenerek günümüze kadar ulaşmıştır. Belirli durumlarda kullanılan yüzlerce atasözü ve deyimden bir kaçının ortaya çıkış hikayesi.

Pabucu Dama Atılmak

Günlük yaşantımızda, bir insanın herhangi bir konuda başkası tarafından geçilmesi ve başkasının kendisinden daha fazla değer görmesi durumunda kullanılan deyimden ortaya çıkış hikayesi, Osmanlı dönemine dayanıyor.

- Anadolu'yu Türk yurdu haline getirebilmek, Türkler arasında İslamiyet'in yayılma hızını arttırmak ve Türk zanaatkarları desteklemek gibi amaçlarla Hacı Bektaş-ı Veli'nin tavsiyesi üzerine Ahi Evran tarafından kurulan Ahilik teşkilatı, bir esnaf dayanışma kurumudur. Bu kurum, esnafın uyması gereken kuralları belirleyip bu kurallara uyulup uyulmadığını kontrol ederdi. Her esnaf kurumunun başında kethüda denilen bir bilirkişi bulunurdu ve bu denetleme işini de onlar yapardı.
- Temel prensiplerinden biri doğruluk olan teşkilatta, esnaf ile kethüda arasında yiğitbaşı denen bir temsilci bulunurdu ve esnafın hile yapıp yapmadığını kontrol ederek kethüdaya bildirirdi. İşinde hile yapan biri tespit edildiği zaman, o kişiye gerekli ceza verilirdi. O dönemlerde, en çok şikayetin olduğu konulardan biri de ayakkabı üreticiliğiydi. Eğer esnaf ayakkabı üretirken hile yaparsa satış yaptığı müşterilere parası iade edilirdi ve o ayakkabı da dükkanın damına atılarak kullanımı engellenirdi. Dükkanın damında ayakkabıyı gören halk ise dükkan sahibini ayıplayarak oradan alışveriş yapmak konusunda tereddüt ederdi ve dükkanın satışları düşerdi.

Atı Alan Üsküdar'ı Geçti

- Bir iş için artık yapılacak bir şeyin kalmadığı, işin işten geçtiği durumlarda kullanılan atasözünün hikayesi, Bolu Bey'ine başkaldıran ünlü eşkiya Köroğlu'nun- burada bahsedilen kişi şair Köroğlu değildir- başından geçen bir olaya dayanır.
- Köroğlu bir gün çok sevdiği atını kaybedince onu bulmak için her yere bakmaya başlar. Birçok yer gezip hiçbirinde atını bulamayınca son olarak İstanbul'a uğrayan Köroğlu, bu şehirde atını bir hayvan pazarında görür. Atını geri almak için çeşitli yollar düşünerek sonunda alıcı rolü yapmaya karar verir. Satıcıya, atı satın almadan önce binip denemek istediğini söyler ve satıcı da Köroğlu'nun gerçek kimliğini bilmediği için izin verir. Köroğlu üstüne binince sahibini tanıyan at dörtnala koşar ve atla birlikte Sirkeci'deki bir sal ile Üsküdar'a geçerek gözden kaybolurlar. Sonradan kandırıldığını anlayıp dövünmeye başlayan satıcıyı ise arkadaşlarından biri "Üzülmeyi bırak! Atı alan Üsküdar'ı geçti. O adam Köroğlu'nun kendisiydi" diyerek teselli etmeye çalışır.

Toprağı Bol Olmak

- Ölen bir Müslüman'ın arkasından "Allah rahmet eylesin" manasında kullanılan deyimden ortaya çıkışı, aslında İslamiyet öncesi dönemlere dayanır. Ölen kişinin değerli eşyalarıyla beraber gömülmesi, İslamiyet'i benimsemeden önce Türklerde de görülen bir adetti. Genellikle toplumdaki önemli bir kişi öldüğü zaman kurgan adı verilen bir mezar yapılırdı ve buraya ölüyle beraber o kişinin altın, gümüş ve mücevherleri de gömülürdü.
- Bu durum mezar hırsızlıklarının sıklıkla görülmesine de neden olurdu. Bu değerli eşyaları çalmak için mezarı kazın hırsızları engellemek amacıyla mezarın üstüne bolca toprak atılırdı. Eğer ne kadar çok toprak varsa mezarı açmak da o kadar zor olacaktı ve böylece hem değerli eşyalar

çalınamayacaktı hem de ölü yattığı yerde rahatsız edilmeyerek huzur içinde yatacaktı.

Mürekkep Yalamak

- Deyim halk arasında; öğrenim görmüş, okuma yazma bilen, kültürlü insanlar için kullanılır. Eski dönemlerde kağıt çok zor bulunan bir şey olduğundan el yazması yazılar yazılırken ya da çoğaltılan kitaplar hazırlanırken sayfaların en küçük bir kısmının bile ziyan olması istenmezdi.
- Yazılar parşömen denen bir kağıda yazılırdı ve sayfalar hazırlanırken pürüzler kaybolup kalem kayganlaşsın diye kağıt önce cilalanır sonra da üstüne ahar denen bir karışım sürülürdü. Bu, yumurta akı ve nişasta ile hazırlanan ve suyla temas ettiğinde eriyen bir karışımdır. Bu yüzden hattatlar yazım sırasında bir hata yaptıklarında serçe parmaklarını ağızlarında ıslatıp kağıda sürerdi ve hata da ortadan kalkmış olurdu.
- Yapılan hata bazen bir kelime bazen bir cümle olabildiği için hattatın parmağını ağzında ıslatması sırasında diline mürekkep tadı gelirdi. Bu durum sonucunda da, okuma yazma oranı düşük olduğu için, eğer bir kişinin diline mürekkep tadı geldiyse o kişinin ilim aldığı düşünülürdü ve kişi toplum içinde saygınlık görürdü.

Kırk Yıllık Kani, Olur Mu Yani

- Bu atasözü, uzun süre belirli davranışlar sergileyen birinin bunların tersi şekilde davranmasının ve değişmesinin imkansız olduğunu belirtmek için kullanılır.
- Atasözünde kullanılan Kani Müslüman, Yani ise Hristiyan ismidir. 18. yüzyılda yaşamış bir Divan şairi olan Tokatlı Ebubekir Kani Efendi, hayatı boyunca devlete hizmet için belirli görevlerde bulunur. Divan katipliği göreviyle Silistre valiliğindeki bir kişinin yanında çalışmak için Rumeli'ye giden Kani Efendi, burada genç bir Rum kızını sever.
- Kani Efendi o sıralar yaklaşık 50 yaşında olmasına rağmen verdiği mücadeleler sonrasında genç kız da onu sever. Bunun üzerine Kani Efendi kıza evlenme teklifi eder fakat kız, fazla tutucu olan papaz bir aileden geldiği için kızın ailesi bu işe kesinlikle onay vermez. İkisi de bir çare düşünürken kızın aklına evlenmeleri için Kani Efendi'nin din değiştirerek Hristiyan olması fikri gelir. Kızın babası da bu fikre olumlu yaklaşır ve Kani Efendi'ye eğer din değiştirirse kızıyla evlenmesine müsaade edeceğini söyler. Bunun üzerine Kani Efendi ise "Yapmayın papaz efendi, kırk yıllık Kani olur mu Yani" der.

Kaynak: Pala, İskender. İki Dirhem Bir Çekirdek